

Zakariás Erzsébet

NEMI SZEREPEK A NÖVÉNYTERMESZTÉSben ERDŐVIDÉKEN

Az emberiség egyik részét nők, a másik részét férfiak alkotják. A különböző mitológiákban különféle eredetmítoszokkal magyarázzák e dichotómiát, de valamennyiben elkerülhetetlenül jelen van az a tény, hogy a két nem egymást kiegészíti, pontosabban a női princípium a férfi princípium kiegészítőjeként, segítőkjeként jött létre. Az Ószövetségben, Mózes I. könyvében ezt olvashatjuk:

“Teremté tehát Isten az embert az ő képére, Isten képére teremté őt.[...]És monda az Úr Isten: Nem jó az emberek egyedül lenni, szerzek néki segítő társat, hozzá illőt.”

A nő tehát a férfi mellé, annak társául, a kiegészítésére rendeltetett. Ez a komplementer-elrendelés csaknem a legfontosabb, amely a nőket meghatározza a történelmi fejlődés különböző fokain.

Minden társadalomban valamely nemhez való tartozás jól meghatározott, hagyományosan öröklődő szerepeket jelöl ki az egyedek számára, amelyek az illető társadalom kultúrájának szerves részét képezik, és az illető kultúra által behatároltak, meghatározottak. A nemi szerepek (a “gender rols”), társadalmanként, kultúránként olyan mentalitás- és viselkedésmintákat jelentenek, amelyeket a gyerekek a szocializációs folyamat során elsajátítanak, és amelyek majd az élet minden pillanatában meghatározóak, törvényszerűek számukra.

A szociológiában a nemi szerep a társadalmi státushoz tartozó előírt viselkedésformákat jelent. A nemi szerepeket a szerepelméletekben ún. *pervazív* szerepekként tartják számon, amelyek az egyén minden másféle szerepét, viselkedésének egészét áthatják, meghatározzák.

A nők tehát bizonyos helyzetben csakis az illető kultúrában érvényben lévő női viselkedésmoდეlek szerint cselekedhetnek. A férfiak szintén. Ez a modell többnyire nem ró ki rájuk különös feladatokat, kényelmetlen megoldásokat, hisz a nemüknek szóló szerepet kisgyermekkoruk óta, a beszédtanulással, a járnitanulással, a “világ megtanulásával” párhuzamosan elsajátították. Régebben azt feltételezték, hogy a két nem biológiailag, biopszichológiailag más. Ez a feltételezés az óvodáskorú gyermekek megfigyelésén alapult. Csak az utóbbi két évtizedben derült ki és fogalmazódott meg, hogy a kisfiúk és kislányok már az óvodáskorra beépítik — a génjeikbe bekódolt adottságok mellé — a többnyire öntudatlanul történő differenciált nevelés során a nemüknek megfelelő szabályokat, viselkedésmintákat. Körülbelül az ötödik életévtől a gyermek öntudatlan szereptanulása a környezete által

való jutalmazások és büntetések nyomán tovább alakul ebben az irányban. Természetesen a nemi szerepekkel való azonosulást elősegíti az ellentétes nemmel szemben való kibontakozás lehetősége, a szereptanuláshoz tehát a szocializáció során elengedhetetlen a másik nem jelenléte.

A nemi szerepek nemcsak egy adott viselkedésmintát jelentenek az egyének számára, de meghatározzák egy-egy kultúrán belül a társadalmi életben elfoglalható-vállalható helyet, munkakört, a mindennapi élet minden apró mozzanatához való viszonyt. 1971-ben jelent meg magyar fordításban a neves francia szociológus, Evelyn Shullerot könyve *A női munka története és szociológiája* címmel. Shullerot könyvében végigvezeti a nő munkához való jogi viszonyát az ókortól napjainkig az európai és amerikai kultúrákban. Alapvetően elkülöníti a *bent* és *kint* állapotát, és bemutatja azt a folyamatot, ahogyan a női munka a *benti* állapotból, tehát a házon belüli, háztartásbeli, ház körüli munka állapotából a *kinti* szférába kerül, még hosszú időig másodrendű munkaerőként.

Mindenképpen izgalmas végigkövetni a női munka térhódításának részleteit a nemzetek történetében, de esetünkben a hagyományos falusi gazdálkodó életmód munkamegosztása vizsgálendő. Ez a gazdálkodási mód az árutermelő társadalmi viszonyok előtti időkbe vezet, ahol még nem kapott megkülönböztetett helyet az árut termelő munka. Az árut, az értéket termelő munka megjelenése, térhódítása a falvak hagyományos gazdálkodó életmódjában a mindennapi szükségleteket kielégítő tevékenység értékvesztését eredményezte. Így gyakorlatilag társadalmilag hátrányos helyzetbe kerültek az e munkát végzők, a nők.

A hagyományos falusi gazdálkodásra jellemző természetes munkamegosztás, bár feltételez egy sor nemhez kötődő munkát, nem tesz értékbeli különbséget a különböző munkák közt.

Vidékeinken az emberemlékezet által befogható időkben még a természetes munkamegosztás állapotát éltek. A családok többnyire önellátók voltak, a családi munkaszervezés a földművelés-állattartás munkálatait, a ház körüli munkák lebonyolítását jelentette. Ebben az önellátó munkaszervezésben jól körvonalazható szerep jutott a család minden tagjának.

Székelyföldön az asszonyok életét vizsgálva az asszonymunkák után érdeklődtem, és azt tapasztaltam, hogy voltak/vannak olyan munkák, amelyeket általában nők végeznek és voltak/vannak, amit a férfiak. Bizonyos munkák a növénytermesztésben, -feldolgozásban is nemekhez kötődnek, a vidék, a falvak kultúrájának megfelelő nemi szerepekbe integrálódva.

A nemi szerepek tehát a kultúra egyéb vonatkozásaival együtt hagyományozódnak, és mert annak szerves részét képezik, a hagyományos forma alakulásával, változásával párhuzamosan a nemi szerepekre vonatkozó "előírások", szabályozó viselkedési normák is fokozatosan veszítettek és veszítenek a szigorúságukból, megfellebbezhetetlenségükből.

Az önellátó gazdálkodás idején a férfiak vagy a nők által végzett munkák elosztásában bizonyos biológiai adottságok figyelembe vétele jellemző. A nehezebb, fárasztóbb munkák a vizsgált vidék társadalmában a férfiakra mérettek. (Tudjuk, hogy ez nem teljesen általános, hisz a neves etnológus Margaret Mead leírása szerint az Új Guinea-i mundugumoronál pl. a nemi szerepek és az elvégzendő munkák jellege közötti viszony az európai kultúrákban megszokott rendnek éppen a fordítottja.)

Vegyük sorra röviden a különböző növények és a velük való foglalatosság nemek szerinti megoszlását Erdővidéken. Megjegyzendő, hogy az adatok ma hatvan év feletti asszonyokkal, férfiakkal való beszélgetéseimre támaszkodnak, és a beszélgetőtársaim fiatalkorát idézik, tehát azokat az időket, amikor a falvak életét még nem forgatta fel a kollektívizálás. Ezekben az időkben, amikor a polgárosodás és a szekularizáció nem bontotta meg a falvak önellátásra berendezkedett életét, a családok mindennapi életéhez szükséges javakat, jelesen a táplálkozás és a ruházatkodás alapanyagait a családtagok állították elő, hagyományos módszerekkel. A vidék természeti adottságai (hegyalja, dombvidék) az állattartást és a szükséges gabonafélék termesztését is lehetővé tették. Így a családi gazdaságokban sertést, szarvasmarhát, juhot, lovat és szárnyasokat tartottak, amelyeket a táplálkozásban illetve a mezei munkában használtak fel.

Erdővidéken jellegzetesen férfimunkának számít pl. az "erdőlés", a fa kitermelése és az erdőről való hazaszállítása. Olyannyira a férfiak dolga ez, hogy az erdővidéki legények nagykorúsodásának egyik jele, esetleg próbája, ha a legény már egyedül is haza tud hozni egy szekér fát az erdőről. A fa feldarabolása egészen a tűzre tehető méret eléréseig a férfi feladatkörét képezi.

Az erdőben, mezőkön található gombák, vadon termő gyümölcsök (málna, áfonya, szeder, kőkeny), csipkebogyó termése, különböző gyógynövények és egyéb vadon termő növények gyűjtése általában jellegzetesen asszonyi tevékenység. Ezeket a táplálkozásban használják fel, tehát a feldolgozásuk is asszonymunka, hiszen a táplálék előállítás, a konyhában való foglalatosság nemcsak a hagyományos paraszti

kultúrában, de világszerte általánosan is a női feladatkör egyik alapelemét képezi.

Tavasszal a legelők megtakarítását a nők és a férfiak közösen végzik.

A kaszálás férfimunka, a rendek rázása már az asszonyokra hárul. A boglyarakást, a széna szekérré való felrakását férfi, vagy ügyesebb asszony is végezheti. Az állatok téli etetésére használt szénát a gazda adagolja az állatoknak, csak a gazda hiányában foglalkozik az asszony az "állatok ellátásával".

A gabonaféléket, amíg még kézzel vetették, zsákból szórták a földre, mindig a férfi vetette. Az aratás, a cséplés már inkább közös munka volt. Ha nagyon rájártak a madarak a búzára, gyermekeket küldtek, hogy ríogassák a madarakat. Preventív mágikus cselekedetet is végeztek a termés megőrzése érdekében: a nőknek éjszaka meztelenül körbe kellett járniuk a vetést, és akkor nem tettek kárt benne a madarak.

Régebbi az asszonyok és férfiak közösen végzett, sarlóval való aratása. Később a férfiak lekaszálták a búzát, az asszonyok utánuk kévébe rakták, megszáradt, majd otthon a csűr földjén az idősebb férfiak cséphadaróval kicsépelelték. A tehetősebb gazdák aratókalákába hívták a fiatalokat. A munka elvégzésével egyik leány fejére búzakoszorút fontak, és úgy kísérték be a faluba a mezőről. A kapukban állók igyekeztek vízzel megöntözni a koszorút. E termékenységvarázsló rítusra emlékeztető szokás is megszűnt az aratókalákákkal együtt.

A tiszta búzát a padláson gabonatóroló szuszékokban tartották, onnan töltött fel zsákokat a gazda, amikor őrletni kellett a malomban. A búzalisztből készítették/készítik egyik alapvető ételmünket, a kenyeret. Kenyeret dagasztani és sütni annyira tipikusan asszonyi munka, hogy a férjhez menés egyik feltételeként emlegették. Ha az asszony történetesen annyira beteg lett, hogy nem tudta megdagasztani a kenyértésztát, inkább a szomszédasszonya vagy egy "jó komaasszonya" dagasztotta meg, mintsem a férje. Kenyeret az asszony csak magának és a gyermekeinek vághatott. A férfi kanyarított magának, akkorát, amekkora jólesett.

A kenyeret mint alapvető táplálékot mindenkor tisztelték, bűn volt eldobni. A búza tisztelétét jelzi az is, hogy sok házban ma is őriznek néhány szál búzakarászt a tisztaszobában. Erdővidéken kisebb mennyiségben zabot, árpát is termeltek az állatok számára. Elterjedt a főként takarmányként hasznosított kukorica és répa termelése is. Az ültetés ez esetekben is főként a férfiak dolga, a fiatal növények kapálása viszont inkább az asszonyoké. A betakarítást közösen végzik, a család minden használható munkaereje a mezőn volt/van ilyenkor. A kukoricacsöveket

majd a fiatalok kukoricafosztó kalákában megfosztották, a hosszú téli esteken pedig az öregek lemorzsolták a szemeket.

A kukoricaföldekre a kukoricatövek mellé paszulyt (fuszulykát) ültettek az asszonyok. Ezt még a kukorica előtt leszedték, megszáráztatták, majd szintén az asszonyok kibontogatták a szemeket, és úgy raktározták el télire.

A krumpli (pityóka) talán a legfontosabb termesztett növény Erdővidéken, mint Székelyföldön általában; ember és állatok számára egyaránt alapeledel. A burgonyát az asszony és a férfi együtt ültette. Régebben a férfi kapával egy fészket készített, az asszony pedig bele-tette a burgonyákat. Később lóval "kihúzták" a sorokat, és abba az asszony szórta bele a gumókat, a férfi pedig betakarta utána. A burgonya kapálása és betakarítása is közösen végzett munka volt. A belőle való ételkészítés pedig kizárólag a nők feladatkörébe tartozott.

A kollektivizálás előtt Erdővidéken is termeltek kendert, a textília-készítés és ruházkodás fő alapanyagát. A kender termelésében előfordult, hogy a férfiak is részt vettek, de a feldolgozásban aligha. Egy felsőrákosi asszony könnyes szemmel emlegette rég elhunyt urát, aki annyira jó ember volt, hogy segített neki a kendert levinni a vízre áztatni. Egyébként a kender nyövése, áztatása, törése, tirolása, héhelése, gerebelése de különösen a fonása és szövése kifejezetten asszony munka volt. A közvélemény meg is róttá volna azt a férfit, aki ilyesmivel foglalkozik.

A ház körüli veteményeskertek ugyancsak az asszonyok "felségterületei". A veteményeskerteket a férfiak ássák fel, de az ágyások kialakítása, majd a veteményezés, a palántolás, a gyomlálás, a kapálás az asszony feladata. A veteményeskertekben ezen a vidéken hagymát, fokhagymát, sárgarépat, petrezselymet, zellert, káposztát, karalábét, retek, salátát, mákot, céklát, spenótot, paradicsomot, karfiolt, sóskát, tárkonyt, kaprot, csombort termeltek. Ezek egyik részéből frissen készítettek ételt az asszonyok, másik részüket elraktározták télire.

Az erdővidéki házak körül is, mint általában ezeken a tájakon, gyakran találunk virágoskerteket. Ezek a háziasszony szépérzékének kifejezői, a velük való foglalatosság is a női nem hatáskörébe tartozik. A sok munkával terhes asszonyok hajlottak arra, hogy a virágoskertjeikbe inkább a kevesebb törődést igénylő fajtákat telepítsék. Sok udvarban találunk orgonabokrot (boroszlánt), a tornácokból, ablakokból szinte elengedhetetlen a "büdös lizi", a muskátli.

Az elhunyt rokonok sírjának gondozása, a sírokra telepített virágok ápolása szintén jellegzetesen női feladat.

Régen a leányok vasárnaponként bokrétát kötöttek az udvarlójuk kalapjára, templomba menéskor pedig szívesen fogtak a Bibliájuk vagy az énekeskönyvük mellé egy szál virágot (túlnyomóan protestáns vidékről van szó).

E dolgozat nem törekedik a növénytermesztés munkálatainak teljes átfogására. A sorra vett néhány jellegzetes növény és munkálat vizsgálata kapcsán azonban megfogalmazhatunk néhány következtetést:

A nemi szerepek e vidéken a természetes munkamegosztásnak megfelelőek. Van néhány tevékenység, amely következetesen és kizárólagosan egyik nemhez kapcsolódik. Ezek a nemi szerepekkel folyamatosan hagyományozódnak. E kultúrában nem figyelhető meg e tevékenységek szigorú nemhez kötöttségét szabályozó taburendszer, amely sok primitív kultúrában fellelhető. Itt tehát a nemi szerepekhez tartozó munkakörök közti határ alkalomadtán átjárható. "Szükség törvényt bont" — szokták mondani. Ez az alkalomszerű átjárhatóság nem billenti ki egyensúlyából a természetes családi munkamegosztást.

A család munkaszervezése mindenkire a kisközösségen belüli funkciója, neme és legfőképpen munkabírása szerint, valamint a családi szükségleteknek megfelelően róttta ki a feladatokat. A család egy másik tagja némely munkájának az időszakos átvállalása általában a tágabb közösség (a szomszédság, a faluközösség) elismerését vonta maga után. De ezek állandósulását, a tulajdonképpeni szerepcserét nem engedték meg a közvéleményben megfogalmazódó mentalitásbeli hagyományok.

A kollektívizálás meglehetősen megbontotta a hagyományos életmód rendjét. Ez a tény, valamint a vidék fokozatos iparosodása más munkaszervezésre készítette a lakosságot. Fontossá vált a pénz, tehát a férfiak a közeli városokban néztek munka után, az asszonyok pedig maradtak a kollektívben és a ház körüli munkák elvégzésére.

A hagyományos munkamegosztás tehát érvényét veszítette, az asszonyokra hárult a férfimunkák jelentős része is. A falvak életének a változásával a háztartások megszervezésében érvényben lévő nemi szerepek határai is fellazultak. A női munka, a háztartásbeli tevékenység értékvesztése Erdővidéken is bekövetkezett.

Irodalom

- Mead, Margaret
1970 *Férfi és nő. A két nem viszonya a változó világban.* Budapest, Gondolat.
- H. Sas Judit
1988 *Nőies nők és férfias férfiak. A nőkkel és a férfiakkal kapcsolatos társadalmi sztereotípiák élete, eredete és szocializációja.* Budapest, Akadémiai.
- Sullerot, Evelyne
1971 *A női munka története és szociológiája.* Budapest, Gondolat.
- 1983 *A női nem — tények és kérdőjelek.* Budapest, Gondolat.

